

עדיף לו לאדם למות, ולא לבייש יהודי אחר

[נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" פרשת ויגש – שיחה 1.
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

עת שיוסף גילה את זהותו האמיתית לאָחיו, הכריז "הוציאו כל איש מעֵלְי, ולא עמד איש אִתּוֹ בהתוודע יוסף אל אחיו" (בראשית מה, א). חז"ל העירו: "לסכנה גדולה ירד יוסף, שאם הרגוהו אחיו אין בריה בעולם מכירו. ולמה אמר 'הוציאו כל איש מעליי' אלא כך אמר יוסף בלבו: 'מוטב שאיהרג, ולא אבייש את אחי בפני המצרים'!" (תנחומא, ויגש, ה). וכך הסגנון במדרש ב"ר (צג, ט): "ר' חמא בר חנינא, לא עשה יוסף כהוגן. שאילו בעטו בו אחד מהם, מיד היה מת". (פירש מהרז"ו: כי היו עליו בכעס גדול להרוג ולהחריב, וביתו היה מלא גיבורים לשומרו, ויוסף הוציאם מלפניו)

כן אנו מוצאים בו ג"כ צדקות נוספת. כי מִשְׁךְ 17 שנה שאביו גר במצרים, יוסף קבע מקום דירת אביו בגושן, רחוק ממקום מלוכתו. ושאלו חז"ל איך לא היה יוסף נכנס אצל אביו בכל שעה ושעה? אלא הוא לא רצה להתייחד (ב"ארבע עינים") עם אביו, שלא ישאל אותו פרטים איך זה שכאשר שלח אותו בשליחות לראות מה שלום אחיו לפני 22 שנה, איך הגיע בכל־זאת למצרים, ונמצא יוסף מחרים העולם בלשון הרע. (פסקתא רבתי ג, מה). הדברים עצומים ונפלאים איך יוסף התכונן וברח מהנסיון!

חומרת עון הלבנת־פנים פשוטה וחמורה מכל, שהרי הנכשל בה אין לו חלק לעוה"ב (רמב"ם, הלי תשובה ג, יד). וזה נאמר אפילו על אדם שיש בידיו תורה ומעשים טובים, ואפילו במדה גדושה (סנהדרין צט.), כל זכויותיו נמחקות לו וכאילו לא היו ולא נעשו, בכח העון הנורא הזה. ויש לשאול: מה חרי האף הגדול הזה?

לא רק בעולם הנשמות, אלא גם בהיות האדם חי עלי אדמות, הורונו חז"ל: "מוטב לו לאדם להפיל את עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" (ב"מ נט.). היו שפרשו שיש כאן סגנון של הפרזה, של איום והפחדה גרידא. אמנם, לא כך משמעות התוספות (סוטה י). שטרחו לחפש הבדל מְמָשִׁי בין ע"ז, שפיכת דמים וגילוי עריות לבין הלבנת־פנים, ורק תרצו כיון דלא מפורש בקרא. וכן רבנו יונה (אבות, ג"א) משייך עון זה לאביזרייהו של שפיכת דמים, ופוסק שיהרג ואל יעבור, כפשוטו. יש להביא ראיה הלכה־למעשה לכך ממעשהו של מר עוקבא (כתובות ס: ז). שלא ראה בכך 'מליצה בעלמא' אלא הלכה כפשוטה. ובכך נדחו דברי האחרונים הללו.

אביי פגש את רב דימי ושאל אותו במה זהירים במיוחד ת"ח שבא"י (כידוע שהחשיבו מאד מאד תורתם של בני א"י, ותמיד נשענו על "שלחו מתם"). וענה לו: "בְּאַחְוָרֵי אֶפְרַיִם". כלומר, הדקדוקים וההידורים והחומרות לא היו בהלכות שבת או איסורי כרת, אלא בנושא זה. ושם קבעו: "מוטב (!) לאדם לבוא על ספק אשת איש (ומהר"ל, 'נתיבות עולם' ב, דף נה, אהבת ריע פ"א, מבאר שהוא הדין אפילו בלי ספק) – ולא להלבין פני חברו". (ב"מ נח: נט).

מאמרי חז"ל הנ"ל תמוהים בעינינו כי אנו חלושים בהבנת התורה ומשום שאין אנו מבינים מה מהותו של האדם. אנו חושבים שהגדרנו עֵנְנו – כאשר נתייחס לגופו, להרכבת-אבריו, בשר ועור, גידים ועצמות. אבל אין זה נכון כלל. האדם העיקרי הוא נשמתו ורוחניותו של האדם. כי הרי כל אדם ואדם מחליף תאיגופו במרוצת הזמן. (תאי דם מתחלפים כל כמה שעות, תאי עור כל כמה ימים. גם תאי העצמות מתחלפים. במשך כחמש שנים לא נשאר באדם אפילו תא אחד ממה שהיה לו קודם).

פשיטא שאם ישתילו באדם אברים (לפי התפתחות המדע הרפואי) ויחליפו לו לב וכבד, ואולי ייתכן גם מוח חדש, בעצם הוא עדיין נשאר אותו האדם, אותה האישיות שהיה מקודם. אשתו היא עדיין אשתו. חובות שהוא חייב לאחרים הוא עדיין חייב לפרוע; ואפילו הרכיבו לו זרועות ידיים ורגליים חדשות, וקיבל השתלות-עור ועבר ניתוח-פלסטי שהפך אותו לחלוטין למראה אחר; ועירו לקרבו שמונה ליטרים מנות דם של מישהו אחר תמורת כל מה שהיה בו מקודם וכו'; עדיין הוא אותו אדם. וכל כך למה? כי חיצוניות של גופו הוא רק 'בשר אדם', ולא עצם האדם, מין לבוש חיצוני בלבד (זוהר א, כ: - על סמך שמות ל, כג בשמך המשחה: "על בשר-אדם לא ייסך", ולא כתוב "על אדם לא ייסך").

כאשר מביישים פניו של אדם, מתישים כוחו ומחלישים את מרצו, כביכול "הרגו אותו". ולכן הפסוק "ותחי רוח יעקב אביהם" (מה, כז) הוא כפשוטו. וכן הוא בפסוק בענין נבל "וימת לבו בקרבו" (שמו"א כה, לז) למרות שמת לגמרי ונקבר רק כעבור עשרה ימים נוספים. כי כאשר האדם תוסס ושמה, הריהו חי. וכאשר הוא מצטמק ורעילו, מפסיקים את חיותו. נוסף לכך, "אנחה שוברת חצי גופו של אדם" (ברכות נח: - כלומר מקצרת את ימיו. ובגלל זה אסור לבשר לאדם בשורות רעות (עיין שו"ע יו"ד תב, יב). כן בעניננו, הרי המבייש את חברו קצץ באריכות חייו של המבויש. אמנם התוצאה תתגלה כעובדה רק כעבור שנים מספר, אבל כבר עכשיו מתחיל תהליך שסופו קיצור-ימים. כי כאשר הוא נאנח הוא הורס את בריאות גופו. ולכן, פשיטא שהמבייש את חברו הוא בבחינת "שופך דמים" (וע"ע "עבודת הקודש" לחיד"א, צפורן שמיר, קטע קשא).

כאשר חז"ל השוו את המלבין פני חברו לשופך דמים (בי"מ נט.), מבאר מהר"ל כי: "מכבה אור פניו של אדם שברא אותו בחכמה" (ינתיבות עולם, ח"ב, דף נד, אהבת ר'ע פרק א). וכלשונו ב"חדושי אגדות" (חלק ג, כג) – "פוגם בחכמה עליונה, ומכבה אור של אדם". כי כאשר האדם בשמחה פניו מאירות. כאשר הוא בצער, פניו קודרות. מבטלים ממנו את ה'צלם-אלהים' שלו ממש.

לכן, כאשר חלה ר"א בן הורקנוס (הגדול שבחכמי ישראל, לפי עדות ר' יוחנן בן זכאי רבו, אבות ב') שאלו ממנו תלמידיו "למַדְנֵנו ארחות חיים". ודאי כי בעת ההיא האדם בוחר להגיד לתלמידיו את הדבר העצום והנחוץ ביותר. איזו עצה הוא מצא לנכון להדריך את תלמידיו? "הזהרו בכבוד חבריכם!" (ברכות כח:).

"וְיָשֶׁם דֶּרֶךְ – אֲרָאנוּ בִישַׁע אֱלֹהִים"; זה מדובר במי שיודע לְשַׁעַר דרכיו מתי כן ומתי לא. (מו"ק ה.) (אל תקרי "וְיָשֶׁם" אלא "וְיָשֶׁם" ל' שומה והעֲרָקָה)

- כאשר התלמיד הבין שאין להקשות שאלות מרבי ינאי בשבת-אדריגלא (כי נוכחים אז ציבור גדול הבאים לדרשה), הוא זכה להבטחת "אראנו בישע אלהים" (מו"ק ה.).
- וכן אירע אצל רב שימי ורב פפא (תענית ט: , ועיין זוהר ג/קסז. עונשו של תלמיד אחר).
- וכמפורש בב"ב פא: "דְּבַר שהראשונים לא אמרו בו טעם, תשאלני בבית המדרש כדי לביישני?".
- אף אצל רבי שהיה העורך של כל המשנה (וכמעט שאין חכם ממנו!) הקפידו שלא ישאלוהו שאלות ממסכת אחרת שאיננו עסוק בה אז. (שבת ג:).

מעשה אצל ר' ישראל סלנטר בעת נידודיו בארצות, התארח לליל שבת אצל משפחה אחת. ר"י היה מפורסם לפיקח גדול, ער-החושים. מיד שהמשרתת הביאה לשולחן קערה-מרכזית של מרק, הוא חש טיפת ריח של נפט. חששותיו התעוררו, מיד לגם כף מן צלחת-המרק שלו, ותיכף ומיד בקש סליחה משאר המסובים ליד השולחן, באומרו שהוא רעב מאד מפני הדרך הארוכה ממנו בא, אם ירשו לו לקחת כל המרק לעצמו. וכך אמנם עשה. אחד מתלמידיו שהיה נוכח שם אתו, התבייש מאד מהתנהגותו המוזרה של הרב, והתאזר אומץ לשאול אותו אח"כ פשר-דבר.

ענה לו הרב: "פשיטא. הרי הרחתי שהיה שם ריח של נפט. מיד הבנתי שהמשרתת המבוהלת כאשר נודע לה שיש תוספת אורחים לארוחה, רצתה להוסיף קצת מים לתבשיל. אבל מתוך בהילות שלה, הכניסה קצת נפט ולא מים. ידעתי שאם זה ינדע לבעה"ב, הוא עלול לרגוז ולפטר אותה. רחמתי עליה ומיד קבלתי על עצמי 'בושות', וגמרתי כל מה שהיה במרקיה". (מוסיפים, שרעל זה גם גרם לו לגר"י כאביבטן אח"כ).

היה עוד מקרה שרבי ישראל סלנטר היה צריך לעבור כש"ץ לפני התיבה, בתאריך שנת־פטירה של אביו, וכבדו אותו בתפילת מוסף. אבל לדאבון לב, גמגם כמה וכמה פעמים באמירת התיבות. כאשר תלמיד אחר שאל לו איך זה קרה. ענהו הגאון: הרי גם אתה ראית שהש"ץ לשחרית נכשל גם הוא בלשונו בכמה תיבות, והיה ללעג וצחוק לחבריו. לכן רציתי לחפות עליו והוספתי כמה וכמה שגגות־לשון גם מצדי. (הדבר מזכיר את הסיפורים המסופרים בסנהדרין יא.).

זהו ענין של "יוסף הצדיק". הוא החמיר ביותר בחשש העלבת הזולת, עד כדי סיכון חייו. והרי אנו, כנסתי־ישראל, כעת בעונש, בעיקר על מכשול זה. "בוא וראה כמה גדולה כוחה של בושה. שהרי סייע הקב"ה את בר־קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו". (גיטין נז.). זאת אומרת, דבר גדול ואימתני כמו גלותנו המתמשכת, חייב להיות שהמתניע שלו היה אף הוא דבר גדול. ועד היום הזה: "אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה, ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם" (יומא ט.). עלינו לתקן קלקול זוועתי זה. אולי בזכות זה נקרב את גאולתנו?

(הערה: ע"ע – שיחה רביעית של פרשת ויצא, וכן שיחה שלישית של פרשת שמות)